PERSONAJUL CENTRAL AL ROMANULUI *ANTICHRIST* DE ION GHEȚIE*

DR. MIOARA DRAGOMIR
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide" din Iași
mioaradragomir_2006@yahoo.com

Résumé: Parmi les oeuvres écrites par Ion Gheţie, le roman *Antichrist* est une création littéraire complexe dont le message est orienté vers la construction du monde intérieur de l'individu et de la société. Dans tous les aspects qui le définissent, à commencer avec son nom, le personnage est construit en antithèse avec la structure et les préceptes bibliques. Ses traits sont reconnaissables dans la réalité, tout comme le monde du roman qui est construit aux moyens d'une technique de la narration très minutieuse. Le discours dans son ensemble, ainsi que les images ont une grande force artistique, sous-tendue par une excellente valorisation des ressources de la langue roumaine. On est en face d'un roman réel dans le sens le plus profond du mot, car il reflète artistiquement le monde réel. L'action se passe au début d'un siècle où l'humanité a vécu deux guerres mondiales et plusieurs dictatures, dans un monde qui a la tendance d'annuler les individualités, de renverser les valeurs et de les confondre avec leurs opposées.
Mots-clés: personnage antithéthique, choix d'être, choix de vivre, préceptes bibliques, construction artistique, roman réel.

Bogată sub aspect tematic, profundă prin analiză şi mesajele pe care le transmite, complexă şi vie în construcţia epică şi a personajelor, captivantă prin stil, literatura scrisă de Ion Gheţie se integrează în familia creaţiilor literare de mare valoare din literatura română şi universală. Dacă cele nouăsprezece romane, din care, din păcate, opt sunt încă netipărite, şi cele patru sute de texte de proză scurtă[1], din care,

* În memoria lingvistului, filologului şi scriitorului Ion Gheţie, la 80 de ani de la naştere.

[1] Pînă în prezent au fost publicate următoarele romane ale autorului, a căror listă o dau după necrologul *Ion Gheţie* (1930-2004), de Carmen-Gabriela Pamfil, din „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XLIV-XLVI, 2004-2006, Bucureşti, p. 329-331, şi articolul *Ion Gheţie* din *Dicţionarul general al literaturii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005, vol. E-K: *Drumul*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1983*, Pomul vieţii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, *Skepsis*, Timişoara, Editura de Vest, 1991, *S. O. S.*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991, *O lume pentru fiecare*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1992, *Agonia*, Galaţi, Editura Porto-Franco, 1997, *Încotro?*, Iaşi, Editura Institutul European, 1999, *Biruitorii*, vol. I-II, Editura Litera Internaţional, trilogia *Sub călcâiul vremii: Taina cea mare*, Timişoara, Editura Mirton, 2002, *Fructul oprit*, Bucureşti, Editura Universal Dalsi, 2004, *Nodul gordian*, Bucureşti, Editura Universal Dalsi, 2005, *Antichrist*, Bucureşti, Editura Litera Internaţional, 2009. Redau lista scrierilor nepublicate, de asemenea după

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

iarăşi, scriitorul a reuşit să tipărească doar un singur volum, ar fi tipărite integral şi traduse, această operă ar fi recunoscută şi apreciată la justa valoare şi, bineînţeles, îndrăgită de publicul cititor; în fiecare epocă de decadenţă – ca aceasta pe care o trăim – întotdeauna a existat o parte a omenirii pentru care literatura (beletristică) a constituit o coordonată vitală şi a modelat conştiinţe. O astfel de scriere, care se impune cititorului cu o forţă de creaţie pe cît de discretă prin naturaleţea stilului, pe atît de puternică, este romanul *Antichrist*. Printr-o tehnică proprie vie, cinematografică, pe care scriitorul o preferă în toate romanele sale şi care este aici tot atît de amplu folosită pe cît e de complex subiectul, cartea surprinde tendinţele acestei lumi, tot mai evidente în realitatea imediată. Acţiunea se desfăşoară în anii 1908-1909, la începutul secolului al XIX-lea, cînd se puneau bazele lumii moderne, se conturau noile repere umane ale societăţii, dar, în acelaşi timp şi reversul lor. Locul acţiunii este un oraş „de şapte ori secular" (8) din Ungaria de nord, aflat la graniţa cu Transilvania şi Galiţia, locuit în majoritate de maghiari şi austrieci, de evrei, români, ucraineni, polonezi, multiconfesional, de al cărui istoric şi descriere luăm cunoştinţă chiar în primele două capitole ale cărţii. Autorul îl numeşte K.

Personajul central al romanului este nu un anume personaj negativ, ci prototipul negativ prin excelenţă, construit pînă în cele mai mici detalii cu atenţie de filigran, ce denotă o cunoaştere extrem de profundă, pe de o parte a lumii, pe de alta a preceptelor şi structurii biblice, cu intuiţii uimitoare asupra fiinţei umane. În literatură, forţa malefică este reprezentată în diverse forme, în general prin creaturi cu arătare umană, dar trăsături şi manifestări bizare, ca cele din scrierile lui Poe şi Bulgakov, uneori însoţite de animale care, şi ele, au elemente ciudate în constituţia fizică şi în comportament. Personajul lui Gheție este un om. Sintetizînd datele din roman, el poate fi descris astfel: „Un tînăr potrivit de statură, slab, cu umerii strîmţi [...], cu capul acoperit de un păr blond-arămiu" (14), cu „ochii căprui cu stropi aurii" (16), cu „buzele subţiri" (19). Român de origine, vorbeşte curent mai multe limbi, dar preferă să-şi scrie gîndurile în nemţeşte. Este de religie greco-catolic. Orfan de mamă de la naştere şi de tată din primul an de studenţie, se înscrie, din îndemnul acestuia, împotriva dorinţei proprii, la cursurile Facultăţii de Drept din Lemberg, dar renunţă şi urmează ceea ce-şi propusese iniţial, Teologia, la Viena. După doi ani, neputînd respecta rigorile seminarului, abandonează. Este întreţinut printr-o rentă lunară de mătuşa dinspre mamă, baroana Malvina Hirsch, foarte bogată, una din vocile autoritare ale urbei, dar un om cu totul lipsit de credinţă în Dumnezeu (vezi *Partea întîia*, capitolul IX, şi *Partea a doua*, capitolul I). Dintr-un monolog interior aflăm că tînărul împlineşte 23 de ani (60). În transmiterea mesajului cărţii, opţiunea scritorului pentru această perioadă a vieţii nu este deloc

necrolog: *Înăuntru*, *Năvălirea tătarilor*, *Facă-se voia mea* („pe care autorul îl considera cel mai bun", scrie autoarea necrologului la p. 330), *La început era cuvîntul*, *Punct şi de la capăt*, *Detenţie perpetuă*, *Pasărea cu clonţ de oţel* şi *Atentatul*. Din aceeaşi sursă aflăm şi că autorul „se specializase însă în proză scurtă, de vreme ce a scris peste 400 de texte aparţinînd acestui gen" (p. 331), din care a publicat volumul *Alfa şi Omega*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1986.

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

întîmplătoare. Este o perioadă de răscruce, definitorie în drumul spre maturitate, de întrebări asupra acestei lumi, a rostului propriu, de decizii pentru un anumit fel de a trăi. De asemenea, numele personajului, – pe care îl aflăm chiar în incipitul romanului – Emanuil Gherman, este sugestiv, constituind un alt detaliu semnificativ, gîndit, în tehnica romanului, în acelaşi scop: Emanuil este unul din numele biblice ale lui Iisus Hristos, însemnînd „Dumnezeu este cu noi”[2], iar *gherman*, un cuvînt folosit în dialectul din Banat şi Ungaria, are semnificaţia „cumpăna de la fîntînă”[3]. Personajul este creat cu atîta autenticitate, încît avem impresia că se construieşte sub ochii noştri şi, pe măsura înaintării în lectură, înclină cumpăna devenirii sale, din ce în ce mai mult spre unul din cele două feluri de a fi şi de a trăi pentru care, în cursul existenţei sale, optează orice om.

Structura intimă, trecutul şi intenţiile lui Emanuil Gherman ni se dezvăluie prin tehnica introspecţiei, în capitolul VIII al primei părţi, în care personajul se destăinuie numai pentru sine (nu şi pentru cei din jur), în scris: „N-am spus nimănui nimic despre taina mea, o păstrez ascunsă în adîncul sufletului. Rîndurile acestea nu vor fi niciodată trădătoare, deoarece îndată după recitirea lor, le voi da flăcărilor” (61). Prin excepţie, acest capitol are şi un titlu – *Confesiune /fragmente/*. Ni se înfăţişează un om într-o continuă căutare de sine, autodirijată după dezideratul necesităţii unei „stăpîniri a spiritului” (71) în lume, pe care, însă, o concepe numai într-o formă absolutistă: „puterea e o entitate de sine stătătoare, care se mulţumeşte cu ea însăşi. Nu altfel e acela ce stăpîneşte puterea” (72). Constată că se poate sluji de o anumită forţă, care i se revelează o dată în copilărie şi a doua oară la vîrsta de şaptesprezece ani, cînd, rătăcit într-un cîmp de secară, intră într-o bisericuţă. Acesta este momentul în care aflăm pentru prima dată despre o dominantă a naturii sale, trufia, luciferismul:

> Lumina săracă ce se filtra printre ferestrele colbuite cădea asupra unei icoane ferecate în argint a Mîntuitorului, aflată în dreapta altarului. M-am apropiat pînă am simţit privirea celui zugrăvit întîlnindu-se cu a mea. Nu am căzut în genunchi, deoarece ştiam că nu-i sunt mai prejos şi nu e nevoie să mă umilesc înaintea lui. I-am spus cu voce tare ceea ce mi se spusese şi mie prin lanurile de secară: „Tu îmi vei arăta calea!” Nu m-am închinat nici atunci, nici mai tîrziu cînd am părăsit biserica. (69)

Scriitorul construieşte personajul antitetic structurii biblice, cu referire la momente şi elemente referitoare la Iisus Hristos, precum acesta: „Steaua ciobanului, coborîtă spre miazănoapte, deasupra Cetăţuii, îşi trimitea, nemicşorată, lumina rece, albastră. «Semnul!» gîndi el, cu o exaltarea abia stăpînită. «Oare se va

[2] Vezi şi Felicia Dumas, *Dicţionar bilingv de termeni religioşi ortodocşi român-francez*, Iaşi, Editura Doxologia, Mitropolia Moldovei şi Bucovinei, 2010.

[3] Vezi *Dicţionarul limbii române* al Academiei, seria veche, Tomul II, Partea I, F – I, Bucureşti, Monitorul oficial şi imprimeriile Statului Imprimeria naţională, 1934, s.v *ghermăn*.

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

lumina cerul şi pentru mine?»" (60). După reperele biblice sunt concepute inclusiv replici şi dialoguri „în oglindă", în diferite momente ale evoluţiei firului epic.

În planul său de a se autoeduca într-un anume fel, Gherman crede că Hristos este „cel mai desăvîrşit om din cîţi s-au născut şi se vor naşte vreodată" (146), dar îi tăgăduieşte divinitatea[4]. Îşi exprimă convingerile în discuţii cu polonezul Andrei Mularz, unul din puţinii oameni din jurul său care îl interesează. Stăpînit de aceste convingeri, îşi construieşte „calea" într-un fel premeditat. Caută „cu furie" în Evanghelii trăsăturile celui pe care vrea să-l urmeze pentru a afla cum să manifeste şi să ducă la înfăptuire ceea ce crede că sunt puterile sale. Respingîndu-l pe Iisus Dumnezeu, îşi interzice în mod voit accesul la pleroma divinităţii lui Iisus şi vede în acesta faţete din diverse prototipuri umane, la care ajunge prin interpretări pe care mintea sa le poate obţine numai pe rînd. Într-o primă fază a căutărilor, în timpul studiilor la seminarul din Viena, îşi creează o imagine despre Hristos Consolatorul: „cel ce năzuise să îmblînzească sufletele oamenilor, picurînd un strop de dulceaţă în vieţile lor învrăjbite de patimi, strîngîndu-i laolaltă, într-o singură mare familie, înăuntrul nesfîrşitei sale iubiri" (154) şi intenţionează să scrie despre această morală o lucrare, *Cartea învăţăturilor*. La întoarcerea în K., părăseşte această cale. Singura problemă care îl preocupă de aici înainte este aceea a felului în care Iisus şi-a manifestat puterea prin minuni. Reluînd cu înverşunare sporită studiul *Evangheliilor*, iscodeşte atitudinea lui Hristos în tot ce este gest şi manifestare umană, cu scopul expres de a o prelua, şi se gîndeşte să scrie o *Carte a minunilor*: „minunile [...] trebuiau cercetate cu spirit lucid şi nepărtinitor, dar nu pentru a le admite sau a le contesta natura reală, ci numai în scopul de a cunoaşte felul de a gîndi şi de a se purta al celui ce săvîrşea miracolele, atitudinea lui faţă de acestea" (252). Din această perspectivă îşi construieşte alte imagini ale lui Iisus: „S-ar putea într-adevăr ca imaginea lui Christos să fie înşelătoare, murmură Gherman pe gînduri. Sub straiele mohorîte şi sub cununa de spini se ascunde omul puternic, neînduplecat, Atletul, Stăpînul. Acesta să fie Christos? Dar *celălalt*, Visătorul, Poetul? Şi care dintre ei este cel adevărat, Christosul meu?" (147). Această interpretare este dusă la extrem printr-o întrebare cutremurătoare: Visătorul şi Atletul ar fi două suflete „zăvorîte în trupul lui, două fiinţe înduşmănite care au vrut să-l călăuzească pe drumuri atît de diferite?" (154).

[4] Desigur, această negare ne duce cu gîndul la prevestirile din *Epistola întîi a Sf. Apostol Ioan*: „2.21: V-am scris nu pentru că nu ştiţi adevărul, ci pentru că-l ştiţi; şi ştiţi că din adevăr nu vine nici o minciună. 22. Cine este mincinosul, dacă nu cel ce tăgăduieşte că Iisus este Hristos? Acela este antihrist, cel ce tăgăduieşte pe Tatăl şi pe Fiul." Sf. Apostol Ioan prevesteşte şi o altă tăgadă, a naturii umane a lui Iisus: „7. Pentru că mulţi amăgitori au ieşit în lume, care nu mărturisesc că Iisus Hristos a venit în trup; unul ca acesta e amăgitorul şi antihristul"; vezi *Biblia sau Sfînta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001. Toate trimiterile sunt după *Concordanța biblică*, s.v. *Antihrist*.

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

Interesat de manifestările puterii, cu aceeaşi fanatică credinţă îşi plăsmuieşte din ce în ce mai înverşunat imaginea făcătorului de minuni, interpretînd pasajele evanghelice după scopurile sale. Pe de altă parte, negînd divinitatea lui Hristos şi asumarea lumii, inevitabil, aceste interpretări îl duc într-o stare de confuzie, din care crede că se salvează printr-o încredere oarbă în sine. În acelaşi timp, ţintind să fie stăpînul unei puteri „care se mulţumeşte cu ea însăşi", deci el însuşi să devină la fel, Emanuil Gherman devine un egolatru, interesat numai de sine. Alegînd această cale, el îşi stabileşte precepte după care se formează în acest chip. Unul din acestea este exprimat într-o discuţie cu Mularz: „Da, puterea e libertate, ca să fie liber, omul are nevoie de singurătate [...]. Libertatea înseamnă independenţă: să nu atîrni de nimic – asta e totul" (36-37). Călăuzindu-se după acest precept, Gherman se însingurează voit, devine un izolat. Faptul stîrneşte nedumerire printre puţinii oameni din preajma sa şi reacţia mătuşii sale.

În concepţia sa, la independenţa totală în relaţiile cu oamenii ajunge eliminînd, pe de o parte, orice liant social, în afara celor strict necesare şi, pe de alta, despoindu-se de sentimente şi de trăiri:

> Porunca momentului de faţă este să nu răspund în nici un fel la ceea ce vine din afară, în măsura în care, răspunzînd, mi-aş pierde stăpînirea asupra propriei mele persoane. [...] A suferi înseamnă a lua o atitudine sufletească şi morală, căci suferinţa nu e decît o împotrivire, mai mult sau mai puţin ascunsă. A rămîne indiferent, iată cea mai înaltă treaptă spre care poate aspira cineva. (72-73)

Luptîndu-se cu sine pentru a-şi reprima sentimentele şi trăirile, refuză să lase loc iubirii pentru altcineva, de aceea, atunci cînd o întîlneşte pe Elsa, pornirea de a o cunoaşte este urmată automat de retractilitate: „Îşi explica cu greu acea sporire a interesului pentru o persoană necunoscută" (83). În timpul concertului ei are trăiri profunde, cu totul noi pentru el, pe care vocea Elsei şi muzica i le-au putut aduce în suflet: „Un val de căldură îl înmuiase din creştet pînă în tălpi, ceva necunoscut, ca un îndemn fierbinte, palpită în adîncul lui" (101). Îşi reprimă şi emoţiile care, în felul de a fi închis, autoimpus, îl tulbură: „Aerul răcoros al serii îl înviorase. Emoţia era undeva departe. Acum se simţea din nou sigur pe sine" (103). În programul devenirii sale, consideră sensibilitatea şi sentimentele o piedică: „Îi apăreau neîncetat înaintea ochilor chipurile sutelor de oameni [...], silueta uscăţivă a părintelui Lewandowski care, de la altarul bisericii îşi îndrepta rugăciunile spre el. Era încă vulnerabil, platoşa în care îşi ferecase fiinţa mai prezenta un loc neapărat [...]. Credinţa îndărătnică şi nesupusă mai şovăia îndepărtînd zalele de nestrăbătut tocmai în dreptul inimii" (530). Singurul om faţă de care Gherman se deschide este Elsa Weprzyk, pe jumătate poloneză, româncă dinspre mamă, cu care comunică în româneşte. Dar sentimentul iubirii fiindu-i străin, nu poate simţi şi exprima decît o stare bună în prezenţa ei: „Îi ţinea mîna într-a lui şi o examina cu o expresie nouă, în care se citea mulţumirea că o are alături şi se bucură din toată inima de prezenţa

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

ei" (374). Concepţia ei despre viaţă şi structura sufletească sunt total opuse felului în care Emanuil Gherman vrea să se construiască: „Fire deschisă, părea gata să mărturisească gînduri sau întîmplări asupra cărora altcineva ar fi păstrat tăcere" (175). Îl iubeşte pe Emanuil „din tot sufletul" şi este singura care, observînd drumul pe care a apucat-o, îl îndeamnă, cu toată fiinţa ei, să se oprească: „De mine vrei să te fereşti? Cînd îţi spun să rămîi, te am în vedere întîi de toate pe tine. N-ai să găseşti nimic la capătul drumului pe care ai pornit. Cu fiecare pas te cufunzi într-o prăpastie din care nu te va scoate nimeni, iar prăpastia se află înăuntrul tău şi e cu atît mai adîncă" (442). Inevitabil, această relaţie, în care Gherman alege să meargă pînă la extremul egocentrism, pe un drum fără întoarcere, nu se împlineşte. Distrugerea ei înseamnă şi lupta împotriva vieţii, reprezentată prin moartea copilului lor încă nenăscut şi apoi a Elsei, iar deznodămîntul ei este exprimat în comentariul naratorului: „Luni de zile se luptaseră amîndoi din răsputeri împotriva pasiunii care punea treptat stăpînire pe ei, fără a înţelege de ce se tem şi ce anume are fiecare dintre ei de apărat. Răspunsul, pentru amîndoi tîrziu, îl primea acum, ea murind, iar el privind-o cum se duce" (549).

Gherman îşi pune problema dăruirii de sine, a ceea trebuie dat şi a ceea trebuie păstrat pentru sine şi o dezvoltă în discuţii cu diverse personaje. Fiecare dă soluţia şi o înfăptuieşte după măsura sufletului său. Pe măsură ce înaintează în felul de a fi pe care se luptă să şi-l clădească, el îşi apără egoismul tot mai încrîncenat. În discuţiile cu Elsa se mărgineşte să-şi exprime gîndurile care, ele însele, sunt inumane:

> – Nimic nu e mai plăcut în viaţă decît să dai din inimă.
> – Aşa susţin unii, comentă Emanuil, cu un surîs care ei nu-i plăcu. De fapt, nici unul dintre noi nu dă decît ceea ce îi prisoseşte.
> – Să fie într-adevăr aşa? se îndoi ea, ridicîndu-se de la masă.
> – Firește, altminteri fiecare act de generozitate ar fi egal cu o mică sinucidere.
> Elsa nu-i comentă vorbele. (163)

Autoanalizîndu-se, după ce oamenii din jur îi arată sentimente de preţuire şi Elsa i se dăruie, ajunge în punctul în care trebuie să încline balanţa şi din această perspectivă, interpretată după criteriile dictate de drumul spre puterea suficientă sieşi, pe care şi-o doreşte: „Ceva străin i se furişase în viaţă, adus de oamenii lîngă care trăise. I s-au deschis uşi, iar el le-a deschis pe ale sale. A învăţat să dea, el care pînă atunci ştiuse numai să primească [...]. Dîndu-i-se, lumea îl cerea, închinîndu-i-se, încerca să-l stăpînească. Iar el avea de ales între a da şi a păstra. Între cele două laturi ale săbiei se afla un singur tăiş" (450). Hotărîndu-se, devine tot mai suficient sieşi, după cum se exprimă într-un dialog cu preotul Lewandowski:

> – Trebuie [...] să dai din dragoste ceea ce ai oamenilor, întocmai precum Christos [...].
> – Părinte, interveni Emanuil, singurul bun al omului e el însuşi. Dîndu-se, se pierde. (484)

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

Egotismul dus la extrem generează, evident, ură, pe care o arată într-o altă discuţie, la acelaşi îndemn al preotului:

> Împărţind, se pierde întregul. Dînd, te dai, ţi-am mai spus-o. Cui anume să dau? Unei haite de cîini turbaţi? N-ar însemna oare să azvîrlim mărgăritarele înaintea porcilor? Şi-apoi iubirea de care-mi vorbeşti atît! Iubirea e risipă, nu iubesc decît cei slabi. Cu ce s-a ales Christos, lăsîndu-se străpuns de iubire şi dăruindu-şi pînă şi hainele de pe el? [...] Dar învăţăturile sale? (544)

Singurul sentiment pe care îl are faţă de semeni este dispreţul, pe care şi-l înrădăcinează tot mai adînc şi-l sporeşte. Deşi neexprimat iniţial, îl percepem din comentariul naratorului, care surprinde personajul într-o imagine premonitorie, de asemenea de sorginte biblică, cea în care Satana îl ispiteşte pe Iisus cu împărăţiile lumii. Oamenii sunt numiţi prin cîteva sinonime care definesc fiinţa umană ca fiind lipsită de însemnătate: „La picioarele sale, pe esplanada de la poarta Cetăţii, se deplasau într-o mişcare abia perceptibilă minuscule ghemotoace multicolore" (19). Şi, tot în acelaşi loc: „Nu-şi dezlipi privirile de pe întinderea netedă de la poale şi de pe mogîldeţele care se mişcau neîncetat pe suprafaţa ei" (20) şi constatarea care este exprimată tot prin vocea naratorului: „La urma urmei, totul depinde de înălţimea la care te ridici şi de distanţa pe care o aşezi între tine şi oameni. Contemplaţi de sus, oamenii sunt asemenea unor gîngănii. Îi vezi cum se mişcă, însă nu le auzi vocile. Nici prin minte nu ţi-ar trece că acele mărunte animale pot gîndi" (20). Aceeaşi atitudine manifestă şi în interpretarea acţiunilor lui Iisus, în care caută să se vadă pe sine: „Eşti uriaş, ochii tăi privesc de la mare înălţime mulţimea de insecte care mişună la picioarele tale. Nimic mai uşor decît să-i striveşti cu talpa sandalei şi, cu toate acestea, ei te ignoră" (298). Acelaşi sentiment este exprimat cu intensitate mai mare, pe măsură ce personajul evoluează, în monologuri interioare:

> Proştilor! gîndi Gherman, dispărînd după colţ. Ce uşor înghiţiţi orice, tu şi alţii de seama ta, aşa pe nemestecate, neavînd habar ce vi s-a pus în farfurie. A nu depinde de nimic! Ţi-am dat o formulă pe care ai prins-o din zbor şi ai mestecat-o pe loc. Nici măcar nu te-ai întrebat unde vei ajunge, străduindu-te să nu depinzi de nimic. (38)

Concepînd o asemenea formă de stăpînire a spiritului, „suficientă sieşi", neagă orice formă de manifestare a spiritului în istorie, în religie sau în literatură, rostul acestora şi, totodată, reperele umane care le reprezintă. Este autodidact, dispreţuieşte şcoala, nu vede rostul adevărat al învăţăturii şi nici pe acela de a împărtăşi celor din jur cele aflate: „Dar întotdeauna m-am întrebat: ce rost are să dovedesc altora ce ştiu? Cui slujeşte asta şi în ce măsură atîrn eu de notele profesorului?"(66). Pentru planul pe care şi l-a propus studiază cu încrîncenare *Evangheliile*, într-un mod haotic, şi, în paralel, ebraica. La început neutră cînd îi

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

descrie gîndurile şi acţiunile, cu cît înaintează în epic, vocea naratorială intervine[5], caracterizîndu-le şi cenzurîndu-i-le:

> Se apucase să citească cărţile sfinte la întîmplare, urmînd unor imbolduri de moment, cu convingerea că-l aşteaptă revelaţii grabnice şi însemnate. Cu cît îşi continua drumul înşelător, simţea într-un fel care nu lăsa loc îndoielii că se rătăceşte în amănunte lipsite de preţ şi trece fără putinţă de a se mai întoarce pe lîngă adevăruri covîrşitoare. Trebuia să se întoarcă din acea înaintare furioasă, dar încăpăţînarea şi trufia îl purtau îndărătnice mai departe. Se îndîrjea să rătăcească pe o cale greşită, fără speranţe de a ajunge în locul dorit şi nici măcar într-un loc anume. (242)

În acelaşi mod, încrezător în posibilităţile raţiunii proprii de a interpreta, Gherman minimalizează pînă la negare tradiţia patristică: „Dar dogmele? Caracterul sacrosanct al revelaţiei divine? [...] eu m-am întrebat demult şi mă întreb şi acum: de ce ar fi interpretat mai bine cuvintele Domnului nişte bărbaţi, altfel vrednici de toată lauda, care au trăit în veacurile II, IV, V, adică la graniţele barbariei, decît am putea-o face noi, cincisprezece secole mai tîrziu." Această atitudine ne trimite cu gîndul la versetul din profetul Daniel[6] şi din Apocalipsă[7].

Încredinţat în sine, în paralel îşi pune în aplicare concluziile la care ajunge şi, în firea pe care o capătă urmîndu-şi programat preceptele, forţa căreia îi porunceşte pare că începe să-l asculte. Travestit în preot, intră în confesionalul de la catedrala Sf. Ignácz, una din bisericile catolice din oraş, şi ascultă spovedania mai multor femei. Scopul său este de a stăpîni, de a domina, manipulînd conştiinţele oamenilor şi neasumîndu-şi urmările:

> Era firesc, în asemenea împrejurări, să descopăr taina unor suflete în restrişte [...], am înţeles că fiinţele acelea au devenit ale mele. Le-am poruncit să mi se supună şi ele mi-au ascultat poruncile. A fost un joc ameţitor. Ca să le schimb vieţile, le-am dat iluzii, i-am făcut să se simtă tari, pentru ca apoi să-i pun să-şi calce în picioare cele mai scumpe credinţe [...]. Bieţii de ei, îşi imaginau că le fac pe toate după capul lor, nu ştiau că ascultă de o voinţă străină [...]. Slugile mele mă ascultaseră orbeşte, fără abatere. Învăţaseră pe dinafară, dar nu au vrut s-o spună mai frumos decît mine, cel care pentru ei eram soarta oarbă [...]. Ca şi cele trei fiinţe omeneşti, dar *în chip conştient*, eu am transformat istoria lor într-o chestiune de orgoliu. (64)

[5] Vezi şi în alt loc: „Nu credea în posibilitatea ca toate acele *pretinse* [s.m.] miracole să se fi săvîrşit fără ştiinţa sa, dar nu uita, totuşi, clipa de emoţie trăită la vederea fetiţei desfigurate şi nici atingerea părului ei cu degetele" (528).

[6] „7.21. M-am uitat şi cornul acela făcea război cu sfinţii şi i-a biruit, 22. pînă ce a venit Cel-Vechi-de-Zile şi le-a făcut dreptate sfinţilor Celui Preaînalt; şi a venit vremea şi sfinţii au ţinut împărăţia."

[7] „13.7. Şi i s-a dat să facă război asupra sfinţilor şi să-i biruie; şi i s-a dat ei stăpînirea peste toată seminţia şi poporul şi limba şi neamul."

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

Numele Antichrist apare pentru prima dată atunci cînd preotul anunţă oamenii despre cele ce întîmplate: „Biserica fu cuprinsă de spaimă, ca şi cum însuşi Antichrist s-ar fi arătat, dintr-o dată, vederii obşteşti" (168).

Cu cît înaintează în faptele sale se autosupraveghează, pentru a observa cînd îl ascultă puterea de care a constatat că se poate folosi. Se roagă, împreună cu una din femei, şi în oraş se propagă vestea că copilul acesteia, pe patul de moarte, s-a însănătoşit. Din acest punct, acţiunile sale, ca şi replicile faţă de cei care i se supun, perfect mimetice acţiunilor hristice din *Evanghelie*, se înmulţesc şi culminează cu vindecarea orbului Boldiszár. Oamenii, convinşi de „semne şi minuni", i se supun şi reacţionează ca atare[8]. Preotului Lewandowski, cu care are îndelungi discuţii, îi destăinuie că el este „Sfîntul" pe care lumea îl aşeaptă. Aflat într-o criză mistică, în care este condus de propriile îndoieli, preotul este cucerit de carisma lui, de formele de manifestare exterioară, – remarcînd inclusiv coincidenţa de nume –, de darul înnăscut de a convinge, pe care i-l observase şi Mularz: „Rămîi în singurătate şi lasă-te ispitit. Ispita e întotdeauna rodnică atunci cînd se află în noi şi nu în afara noastră [...]. E fără număr ceata celor ce nu ştiu de dumneata şi te aşteaptă [...]. Mulţimea nu crede decît în ceea ce vede cu ochii şi simte cu pipăitul. Trebuie să-i convingi, dacă vrei să te urmeze [...]. Dezvăluie-mi mărturia credinţei celei noi, iar eu o voi repeta vorbă cu vorbă" (483)[9].

În devenirea sa pe calea pe care şi-a ales-o, în căutarea sinelui pe care şi-l construieşte, într-un final ajunge la ţinta pe care şi-o propune. Scriitorul compune momentul magistral, cu o mare forţă de sugestie, folosind motivul dublului din oglindă:

> Cine sunt eu? Rosti el cu voce tare. Se ridică cu încetineală, cuprins de o tulburare adîncă [...]. Ochii îi căzură asupra oglinzii dreptunghiulare de Murano [...]. Se opri la un pas de oglindă şi îşi lăsă privirea să se piardă în adîncul propriei priviri. Rămase aşa, călăuzit de necontenita ducere şi întoarcere a luminii reflectată în sticla poleită, pînă cînd cei doi oameni aflaţi faţă în faţă se contopiră într-unul singur. Atunci adevărurile descoperite în ultimul timp se închegară la un loc, iar în mintea lui străluci lumina.
> – *Eie aşer eie*! Auzi el o voce puternică în apropiere.
> Îi trebui o vreme ca să-şi dea seama că glasul lui rostise cuvintele ebraice: „Eu sunt cel ce sunt." Limpeziţi dintr-o dată, ochii întîlniră în dreptunghiul de lumină din faţă un bărbat străin, înalt de statură, drept şi puternic, cu barba aurie-roşcată. O strălucire stranie, izvorîtă dinăuntru, îi lumina trăsăturile. Un val de cucernicie îi năpădi fiinţa. Voi să se plece înaintea străinului, dar genunchii refuzară să se curbeze. Întinse mîna dreaptă

[8] Acest moment ne duce cu gîndul la cuvintele din *Epistola a doua către tesaloniceni* a Sf. Apostol Pavel: „2.9. Iar arătarea aceluia va fi prin lucrarea lui Satan, cu toată puterea şi cu tot felul de semne şi minuni mincinoase."

[9] Episodul aminteşte de cuvintele din *Sfînta Evanghelie după Matei*: „24.4. Şi, răspunzînd, Iisus le-a zis: Luaţi aminte să nu vă amăgească cineva. 5. Că mulţi vor veni în numele Meu, zicînd: Eu sunt Hristos! şi pe mulţi îi vor amăgi"; „24.10 [...] Atunci mulţi se vor poticni şi unii pe alţii se vor vinde şi unii pe alţii se vor urî."

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

> cu sfială şi îşi trecu degetele peste obraz, pînă cînd acestea îl recunoscură. Şi dintr-odată se simţi uriaş şi neschimbător, mutat într-un loc înalt, apropiat de ceruri, de unde privea cu un ochi rece şi necruţător. (433-434)[10]

În dialogurile lui Gherman cu alte personaje, Andrei Mularz sau Repka, se pune problema felului cum ar trebui condusă şi organizată omenirea. Într-o concepţie pe care nu o mărturiseşte, Gherman îşi imaginează o orînduire construită pe tema biblică a turmei şi a păstorului sub un raport inversat, stăpînitor-stăpîniţi: „Omenirea va fi unită şi omogenă, lipsită de individualităţi, asemenea turmei. Şi, pe deasupra, docilă, mărginită, răbdătoare, căci în metaforele lui Christos, animalele turmei sunt întotdeauna oile [...]. Trăind în afara turmei, omul e pîndit de primejdia de a se rătăci şi a se pierde. El trebuie readus în rîndul mulţimii. Numai în mijlocul celorlalţi îşi poate dobîndi fericirea. Spiritul de turmă, absolut necesar mîntuirii, va fi sădit în sufletele omenirii numai aducînd în prealabil indivizii la cea mai desăvîrşită egalitate" (364). Imaginea revine la finalul cărţii cînd, ţinîndu-şi ultima predică, după ce i se cere retragerea la pensie în urma celor întîmplate în biserică, de la amvon, vorbeşte oamenilor despre o apocalipsă prezentă şi viitoare. Discursul este un fel de purgatoriu propriu şi descrie imaginea devenirii lumii aşa cum se va fi supus unui stăpînitor ca cel pe care el îl încurajase:

> Două mari păcate săvîrşeşte omul împotriva Speranţei. Unul este deznădejdea, adică îndoiala în bunătatea fără de sfîrşit a lui Dumnezeu, care împinge pe atîţia nenorociţi să-şi curme într-un moment de nesăbuinţă firul zilelor. La fel de neiertat este celălalt păcat, prezumţia, cu alte cuvinte, îndrăzneala omului de a se bizui numai pe propriile puteri şi nu pe harul şi bunătatea nesfîrşită a lui Dumnezeu [...]. Stăpînit de orgoliul său nedomolit ca de o febră mistuitoare, omul şi-a dărîmat cetatea de apărare, numind-o temniţă, şi s-a proclamat liber şi de sine stătător [...]. L-a izgonit pe Dumnezeu, ajungînd singur şi părăsit [...]. Cum nu avea cui să i se închine, şi-a făcut chip cioplit din propria făptură. Trufia s-a răspîndit ca rîia, a năpădit toate sufletele, pînă şi pe ale noastre, fraţi

[10] Acest moment aminteşte de cuvintele din *Epistolei a doua către tesalonicieni*: „2.3. Să nu vă amăgească nimeni în nici un chip, căci ziua Domnului nu va sosi pînă ce mai întîi nu va veni lepădarea de credinţă şi nu se va arăta Omul-nelegiuirii, Fiul-pierzării, 4. Potrivnicul [notă Anania: Aceste trei apelative se referă la una şi aceeaşi persoană. După Sfintul Ioan Hrisostom, această persoană nu va fi Satana, ci un om care se va folosi din plin de puterile înşelătoare ale Satanei], cel ce se înalţă mai presus de tot ce se numeşte Dumnezeu sau e făcut pentru-nchinare, aşa ca să se aşeze el în templul lui Dumnezeu şi să se arate pe sine că este Dumnezeu." Prevestirea din aceste versete este reprezentată şi în partea finală a romanului, într-o imagine de mare forţă compoziţională: „Preotul se întoarse spre asistenţă spre a rosti: *Ite, missa est* [...]. Ecoul cuvintelor cîntate nu se stinsese de-a binelea, cînd se albi vizibil la faţă, ochii-i ieşiră din orbite, iar trupul păru că i se schimbă într-o stană de piatră. Ceva tainic, ceva greu de rostit se petrecuse în naosul cufundat în fum stătut de tămîie, unde sute de priviri se zgîiau spre el, speriate de ceea ce avea să urmeze. Holbă şi mai tare ochii, un spasm îi încleştă gîtlejul. O fiinţă uriaşă, neînchipuit de mare şi de puternică, pe care o simţeai înainte de a o zări, umplea treptat naosul, înălţîndu-se pînă în tavanul boltit, ca să coboare apoi asemenea unui suflet copleşitor asupra sa. «A venit», gîndi el, înainte de a se prăbuşi pe treptele altarului" (526).

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

> şi surori, cei ce ne-am adunat astăzi în casa Domnului [...]. Mulţi dintre noi se mai lasă amăgiţi de liniştea mincinoasă a cetăţii, mănîncă, beau şi petrec fără grijă, căci peste ochii lor s-a lăsat un văl des, iar urechile le-au fost înfundate cu ceară [...]. Chipul lăuntric al omului se va schimba, iar lumea se va face deopotrivă lui [...]. Se vor ivi proroci mincinoşi [...]. Unii vor fi crunţi la înfăţişare, pe cînd alţii vor zîmbi tot timpul, săvîrşind cele mai mari mîrşăvenii [...]. Pe măsură ce-şi va schimba chipul lăuntric, omul se va schimonosi şi pe dinafară. (552-557)

Motivul dublului este utilizat, pe de o parte, în reprezentarea în oglindă, ca dublul sinelui, sau, mai bine zis, sinele care se transformă şi devine un alt ego, dar şi în altă formă de expresie: a personajului dintr-un tablou, descris în carte, cu care personajul cărţii se aseamănă. Pictura, numită într-un mod sugestiv şi propriu „icoană", atunci cînd naratorul face referire la Maica Domnului cu Pruncul, şi „tablou" cînd se referă la un personaj străin, aflat în interior. Scriitorul a gîndit acest detaliu în tehnica narativă pentru a sugera şi cealaltă lume, paralelă, veşnic în iscodire, care se opune spiritului divin, pe care, însă, îl copiază în diverse forme: „În spatele tronului, în al doilea plan spre stînga, se zărea o siluetă bărbătească, un tînăr de vreo douăzeci şi cinci de ani, cu o mică barbă blondă, îmbrăcat într-un costum de mătase înflorată, cu mîneci bufante, avînd în cap o tocă de catifea cu pană de şoim. Putea fi donatorul, în ciuda vîrstei tinere, dar atitudinea lui contrazicea o asemenea presupunere. Nu stătea în genunchi, cum s-ar fi cuvenit, ci, întors cu urechea într-o parte, asculta neliniştit o vorbă ce i se şoptea de undeva din afara tabloului" (112). Înfăţişarea lui fizică e izbitor de asemănătoare cu a lui Emanuil Gherman şi este observată de mai multe personaje.

Cartea se încheie cu un gest final al preotului Lewandowski şi cu o imagine care reprezintă lupta veşnică, dar concretă, reală, între bine şi rău şi greşeala celui ce merge pe calea răului:

> – Seductor! ţipă el cu vocea ascuţită şi zvîrli cu putere cartea de rugăciuni pe care o ţinea în mînă.
> Învîrtindu-se în aer, volumul legat în coperte negre izbi chipul Pruncului Iisus, sfîrtecînd pînza uzată de vreme. În stînga găurii zdrenţuite, scăpat de mînia preotului, tînărul cu barbă blondă şi pălărie cu pană de şoim, asculta mai departe vorba tainică pe care i-o şoptea cineva nevăzut, aflat în afara tabloului. (558)

Departe de a fi naturalist şi ocolind capcanele verismului, *Antichrist* este un roman realist, în sensul cel mai profund al cuvîntului, întrucît cuprinde trăsăturile dominante ale lumii reale, prezentată esenţializat şi artistic. Scriitorul creează portretul unui stăpînitor al puterii, care îşi propune să domine, să acceadă, deţinînd o putere absolutistă: asupra lui însuşi şi asupra celor din jur. Trăsături ale personajului sunt recognoscibile în lumea înconjurătoare, în pondere diferită, şi ele au existat dintotdeauna. Pe de altă parte, nu întîmplător, acţiunea se petrece la începutul unui secol în care urmau să se pornească două războaie mondiale şi mai

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)

multe dictaturi, într-o lume care tinde spre anularea individualităţilor şi răsturnarea ierarhiilor, confundînd valorile cu opusul lor: conştiinţa de sine cu egoismul, tainele sacre cu secretele (meschine), banalitatea cu normalitatea, absolutismul cu absolutul şi exagerează importanţa bogăţiei materiale, considerată ca o formă de independenţă, reducînd-o pe cea spirituală[11].

Tocmai de aceea, *Antichrist* este un roman cutremurător, lăsînd, la sfîrşitul lecturii, un sentiment apăsător. Dar, în paralel, se simte o prezenţă indicibilă. Scriitorul oferă cu generozitate dezlegarea problemei: cartea în sine şi însuşi faptul de a fi scris-o, adică de a fi biruit acest subiect şi de a fi transmis mesajul. Pentru cine va avea temeraritatea de a citi.

Bibliografie

Biblia sau Sfînta Scriptură, versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, arhiepisopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

Dicţionarul general al literaturii române, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005, vol. E-K.

Dicţionarul limbii române al Academiei, seria veche, Tomul II, Partea I, F–I, Bucureşti, Monitorul oficial şi imprimeriile Statului Imprimeria naţională, 1934.

Felicia Dumas, *Dicţionar bilingv de termeni religioşi ortodocşi român-francez*, Iaşi, Editura Doxologia, Mitropolia Moldovei şi Bucovinei, 2010.

Carmen-Gabriela Pamfil, *Ion Gheţie* (1930-2004), în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XLIV-XLVI, 2004-2006, Bucureşti, p. 329-331.

[11] În cheia cărţii, desigur că recunoaştem prevestirea din *Epistola întîi* a Sf. Apostol Ioan: „4.2. Întru aceasta să cunoaşteţi voi duhul lui Dumnezeu: fiece duh care-l mărturiseşte pe Iisus Hristos ca venit în trup, este de la Dumnezeu 4.3. şi fiece duh care nu-l mărturiseşte pe Iisus, nu este de la Dumnezeu; el este al lui Antichrist, despre care aţi auzit că vine şi acum chiar, este în lume."

BDD-A19573 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 02:12:09 UTC)